

КОНОТАЦІЇ ІДЕЇ СВОБОДИ НА СТОРІНКАХ СВЯТОГО ПИСЬМА

У статті розкриваються провідні конотації ідеї свободи на прикладі Святого Письма. Аналізуються умови та тенденції полісемантизму трактовки феномену свободи.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Актуальність пропонованої проблематики насамперед пов'язана з тим, що ідея свободи як звільнення, порятунку широко представлена у світовій релігійній культурі. Вона складає фундаментальну частину етичних приписів і настанов кожної релігії, є вираженням провідної тенденції морально-етичного вдосконалення. За свою понад двохтисячолітню історію християнство напрацювало специфічні, характерні лише для нього елементи рефлексії, що збагатили релігійну духовну спадщину. Аби краще зрозуміти особливості християнського трактування ідеї свободи, зокрема слід проаналізувати поняття її смислових конотацій на сторінках джерела християнської релігії – Біблії. Новизна пропонованого дослідження зумовлена авторським підходом до відстеження передання християнської церкви, осмислення символічно-психологічних аспектів функціонування ідеї свободи у християнстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан розробки проблематики свободи в науковій літературі вирізняється одностайною багатоманітністю досліджень, серед яких – розгляд теоретичних засад проблеми свободи релігії та захисту релігійних свобод; міжнародного та вітчизняного досвіду функціонування свободи совісті в освітній сфері; моделей державно-церковних відносин, законодавчого забезпечення свободи совісті; проблем національної ідентичності в умовах свободи релігії. Зазначеними проблемними питаннями займалися вітчизняні дослідники: М. Бабій, О. Бучма, М. Закович, С. Здіорук, В. Єленський, О. Карагодіна, В. Климов, А. Колодний, Г. Кулагіна, В. Лічкова, М. Лубська, О. Недавніа, К. Недзельський, М. Новиченко, П. Павленко, М. Палінчак, О. Саган, О. Уткін, Л. Филипович, П. Яроцький та їх закордонні колеги: Р. Балодіс, Г. Біддулф, Л. Бусбі, Д. Вітті, С. Гантінгтон та ін. Проте недостатньо розробленими все ж лишаються теоретичні питання як природи феномену свободи, так і самої ідеї свободи з точки зору філософії, історії релігії.

Метою даного дослідження є спроба встановити провідні конотації ідеї свободи, в яких вона представлена на сторінках Святого Письма. **Завдання** полягає: у дослідженні психологічного та символічного аспектів тлумачення ідеї свободи у християнстві, визначенні місця ідеї свободи у Святому Письмі, основних значень і понять для відтворення змісту християнської ідеї свободи.

Якщо античні греки й римляни сприймали свободу як свою природну властивість – певну даність, котру вони мають захищати, коли їй загрожує небезпека, – то в давній Іудеї, що перебувала під римським ігом, ідея свободи, починаючи вже з I ст. н.е., трансформується в ідею визволення і пов'язується з повстанням проти іноземних загарбників. Якісно нових рис набуває ідея свободи у християнстві, що переводить вже опрацьовану культурну ідею «звільнення» у внутрішній, духовно-моральний план: душа людини позбавляється всеохоплюючого диктату старозавітного закону, перед нею відкриваються простір вільного вибору, вільної жертви, вільної відповіді Богові. Впродовж тисячоліть історії християнства свобода утверджується як один з найглибших внутрішніх вимірів існування людини, людського «я». «Я» – це і є свобода.

Питання історичності Ісуса Христа, як і будь-якого іншого персонажа Біблії, не питання міри відповідності критеріям істинності, що їх висуває раціональна свідомість. Мойсей чи Ісус Христос цікавлять дослідника «як вистраждані ідеї..., текстуальні феномени» [1, с. 7]. Кожний з них став знаковим для історії. Перший – уособленням суворого дотримання «букви» Закону, другий – ідеї духовної Свободи, Благодаті, Любові. Історія біблійської оповіді – контекст ідеї свободи, поза якою останньої б не існувало. Страта Ісуса Христа стала ключовим етапом розвитку християнства, викликавши до життя ідею, що живить його коріння. В основі цієї ідеї лежить віра у воскресіння Ісуса Христа, спасіння у Христі, віра у дар Духа Святого і ту духовну свободу, що прийшла на заміну суворості Закону. Втіленням історичності Бога є особистість християнського Ісуса Христа, а перехід від Боголюдини до Боголюдства становить зміст історії з християнської точки зору, бо «...тільки те, що має силу представляти усіяке приватне, – тільки воно абсолютно конкретне. І тільки те, що володіє силою представляти усіяке абстрактне, – тільки воно абсолютно універсальне. І сходяться вони у тій точці, де абсолютно конкретне і абсолютно універсальне – тотожні. Так виникає християнська Теологія. А точка ця визначається як “Слово (Логос), що стало плоттю”» [2, с. 24] і привело до створення Нового Завіту. За умовами договору Ісус Христос є Спасителем завдяки універсальній значимості Його буття як Буття Нового. Це Нове Буття – буття свободне, спокутане перебування, що освячує, стає основою християнської віри. Недарма провідну ідею християнства складає пріоритетність ідеї духовного очищення перед очищенням ритуальним. «Якщо людина порушує заборону працювати в суботу свідомо, в ім'я благих цілей, вона благословенна, ті ж, хто бездумно порушують закон, будуть прокляті... важливий не сам факт виконання чи невиконання ритуалу, а внутрішній настрій людини» [3, с. 79]. Передумови для коливання між добром і злом були закладені в людській природі від початку її творення. Однією з таких передумов є ідея свободи, що передбачає можливість вільного вибору. Нескінченність вибору, потенційність свободи символізує дерево Знать (Бут. 2:9). Подвійність людини у союзі зі свободою як акт затвердження особистісного начала стали альтернативою божественному послухові. Альтернатива породила необхідність обмеження людського свавілля за рахунок обмеження прав людини на вічність і безсмертя. З відтворенням кожного нового покоління проблема вибору постає перед людством знову й знову, даруючи жадану надію на спокуту. У цьому зв'язку спокутування виступає логічним наслідком угоди між Богом і людиною, набуваючи правового характеру. Дана сюжетна лінія є основною ланкою ветхозавітного оповідання. Подальші події – спіралевидний процес примноження гріха, віддалення від Бога, очищення й звільнення як основної ідеї відновлення втраченого зв'язку за допомогою приведення людських дій згідно з принципом розумного порядку до відповідності, вираженої в Законі (Бут. 17:7-8). Ідеалом даного законопослуху є виховання праведності – головної інтенції внутрішнього життя віруючого християнина. Єгипетський полон для ізраїльського народу – неначе щабель багатолітнього посвячення-ініціації в знання. Нам відомий міф про Вихід із Єгипту, в якому Бог подарував свободу Мойсею й дітям Ізраїлю, задля чого йому знадобилося вбити усіх немовлят (Вих. 11:5). Яхве не залишився суворим і жорстоким Богом «Виходу». З часом його образ змінився до невпізнанності. Він сповнився символічним змістом трансцендентності та співчуття. Вихід, як свобода від полону, ознаменував період закінчення навчання, став початком життя євреїв за власним почином. Вихід, немов видимий засіб фізичного виховання, у той час коли заповіді – внутрішній, духовний закон, невимовлене слово Бога. Допоки невимовлене – доти сповнене свободи. Вимовлене, воно стає їй протилежністю. Заповідь є найбільшим наближенням до Бога і водночас – фізичним усуненням свободи внаслідок усвідомлення людиною несвободи, встановлення меж власного вибору. Бог є таким, що завжди обирає Сам (Вих. 20:2-3). Людина ж має скоритися. Ухилення від виконання заповіді – смертельне для розвитку культури людської спільноти. Головна

ідея заповідей – здійснення месіанських сподівань, спасіння, свободи. Як іудейський Яхве вільним волевиявленням творить світ, вносячи тим самим в нього порядок і гармонію, так і святкування християнської неділі (рос. – воскресення) стає символічним протиставленням первинному хаосу, що панував у перший день творіння. Будь-яка вільна дія людини виступає засобом відтворення божественних дій, співучасті у творчій діяльності самих богів. Заповіді – не непосильний тягар, а спосіб співіснування з божественним. Кожна людська дія відповідно до встановлених у заповіді норм: будь-то вживання їжі, ритуальне очищення, відпочинок – це завжди творчий акт, спроба причаститися буттю Бога, освятити людську природу.

Старозавітна частина Святого Письма містить 42 згадування «свободи»: (Бут. 24:8; 24:41); (Лев. 15:3; 15:28; 19:20; 25:10); (Пов. Зак. 7:8; 15:12-13; 18; 21:8; 24:5; 24:18); (Іс. Нав. 2:17; 2:20; 19:20;); (1 Сам. 7:14; 14:45; 14:48; 17:25); (2 Сам. 19:9); (1 Хр. 9:33); (Ест. 4:14); (Йов. 3:19; 12:14; 23:7; 33:24; 33:28; 39:5); (Пс. 66:12; 71:2; 81:6; 105:20; 119:45); (Іс. 44:20; 58:6); (Єр. 34:8; 34:15; 34:17; 37:4; 41:16); (Єз. 13:20) [4]. Це свобода від клятв і неволі, свобода звільнення від утисків та перепон. Окрім «свободи» вживаються слова «очищення» (Пов. Зак. 21:8), «позбавлення» та «звільнення» (2 Сам. 19:9), «спасіння» (Йов. 33:24), (Єр. 41:16). Із практикою очищення як процесу звільнення тісно пов'язане одне із найважливіших свят єврейського культу – Йом Кіппур – день очищення, проголошення свободи. Центральна подія святкування – церемонія очищення від людських гріхів. Завіт – передумова свободи (Єр. 34:8), а піст – сходинка до звільнення (Іс. 58:6), запорукою якого виступає чесність (Йов. 23:7). Свобода тотожна свідомості, бо усвідомлення – запорука спасіння. До свободи прирівнюється навіть смерть як засіб досягнення метафізичної рівності усіх перед усіма. В релігійній свідомості свобода завжди замкнена, пов'язана з Абсолютом і Творцем дійсності (Йов. 39:5).

Не надто багато прямих згадувань про свободу містять Євангелія. Термін «свобода» (грецьк. *eleutheria*) тут не вживається зовсім, двічі зустрічається вираз «вільний» (*eleutheros*) (Мт. 17:26), (Ів. 8:33; 36); «звільняти» (*eleutheroō*) (Ів. 8:32; 36). Дієслово «*sōzō*» – «спасати» також вживане як синонім свободи (Мт. 8:25; 14:30; 27:40; 27:42; 27:49), (Лк. 23:37; 39) у значенні: «порятунку», «позбавлення» від небезпеки, відновлення попередньої безпеки, добробуту. Це не політична і соціальна свобода, а насамперед релігійно-моральна. Свобода Євангелій – то не грецька політична свобода індивіда чи держави, не внутрішня свобода стоїків, не свобода благочестивого іудея, що він її знайшов у виконанні Міцвот, це навіть не свобода втечі від матеріального світу гностиків [5, с. 561]. В Євангеліях ідея свободи нерозривно і беззаперечно пов'язана з Ісусом Христом. Він має замінити Закон Мойсея Законом Любові. Проте свобода Ісуса Христа не тотожна незалежності. Він, посланий Батьком, виконує Батьківську волю (Ів. 6:38). Його свобода базується на єдності з Батьком. З іншого боку, свобода Ісуса Христа – взірець свободи для Його послідовників, які отримують свою свободу через зв'язок із Ним (Ів. 8:36). Теоретичні підвалини свободи учнів Ісуса Христа походять від уявлень про одночасну людську свободу та несвободу, тобто заклик до каяття та учнівства передбачає вільну відповідь (Ів. 3:20-21; 8:34; 9), (Лк. 4:18; 13:10-12). Про загальні положення свободи учнів Ісуса Христа йдеться у синоптичних Євангеліях. Ідея свободи в Ісусовому вченні виражена алегоріями. Словами та справами Ісус Христос демонструє присутність Царства Божого, прихід якого, з позицій християнського світогляду, і ознаменує звільнення. Важливого значення набувають поняття «вічного життя», «світла» та «істини» (Ів. 8:31-32). Синоптичні Євангелія демонструють звільнення у зціленнях та практиці екзорцизму. Виникає нерозривна єдність свободи духовної зі свободою фізичною. Євангельське трактування свободи несе у собі відлуння есхатологічних очікувань. Свобода – не результат власне людських зусиль, вона – прояв благодаті. Християни вірять, що в житті цього світу ніхто не є абсолютно вільним, теперішня свобода – попередня та обмежена.

В іншому контексті постає свобода, що її приніс із собою Ісус Христос у світлі Євангелія від Івана. Істинна свобода за Іваном приходить через пізнання істини (Ів. 8:31-36). В Євангелії акцентовано увагу на тому, що певною мірою свобода досяжна, хоч ця міра і заперечується зокрема тими, хто помилково вважає себе вільними, лишаючись насправді рабами (Ів. 8:33-35). Свобода у християнстві – свобода від влади гріха та смерті (Ів. 11:26; 5:24). Вона поєднує людей у спільноти друзів (Ів. 15:14-15). Така свобода не є свободою в сенсі якоїсь незалежності від інших вільних людей. Це свобода обов'язку, що його бере на себе член християнської спільноти. Вона доступна тим, хто перебуває у Слові (Ів. 8:31), виконує заповіді (Ів. 15:14), тим, хто любить один одного (Ів. 15:12-17). Здатність любити виступає дійсною мірою свободи, в якій людина долає обмеженість власного користоловства та бажання отримати щось за рахунок іншого.

Другу, відповідно християнську частину Біблії, складає Новий Завіт – угода Бога з усім людством в особі прийдешніх поколінь як здійснення ветхозавітних очікувань спасіння. Центральною ідеєю, що відбиває причину й головну мету Одкровення Бога, є добра звістка про можливість звільнення, шлях і спосіб його актуалізації. У тексті Нового Завіту «свобода» зустрічається у 40 випадках: (Дії 3:13; 22:30; 24:10; 25:16; 26:32; 28:18); (Рим. 6:7; 6:18; 6:20-22), (7:3; 7:6; 8:2; 8:21); (1 Кор. 7:21-22; 7:39; 8:9; 9:1; 9:19; 10:29; 12:13); (2 Кор. 3:17); (Гал. 2:4; 3:28; 4:22-23; 4:26; 4:30-31; 5:1; 5:13); (Еф. 6:8); (Кол. 3:11); (2 Тим. 2:26); (Як. 1:25; 2:12); (1 Пет. 2:16); (2 Пет. 1:11; 2:19); (Об. 6:15; 9:14; 13:16; 19:18). «Свобода» Нового Завіту – переважно свобода від кайданів (Дії 22:30), варті (Дії 26:32), гріха (Рим. 6:7; 6:20-22), закону (Рим. 7:3-6; 8:2), неволі (Рим. 8:21), (Гал. 4:22-26; 30:31). Новозавітний текст утверджує смерть як свободу від пут (1 Кор. 7:39), Закону Мойсея (Рим. 7:6), закону гріха та смерті (Рим. 8:2). Свобода є всюди, де є Дух Божий (1 Кор. 12:13), (2 Кор. 3:17), (Гал. 2:4; 3:28; 5:1). На зміну закону, що веде до гріха та смерті, християнам пропонується закон свободи (Як. 1:25; 2:12). Пропонована свобода – це не свобода безмежного свавілля, не привід до задоволення гріховної натури. Справжня свобода зовні обмежена сумлінням ближнього (1 Кор. 10:29), внутрішньо – дієвою любов'ю до інших (Гал. 5:13). Понятійно визначити свободу можна лише методом «від зворотного», визначаючи її через протиставлення протилежності – несвободі. Раб, невільник, не має можливості володіти собою, адже ним розпоряджаються інші. Він також не може бути покараним, бо не несе відповідальності за власні вчинки. «Бути вільним» означає ні від кого не залежати. Свобода, як особлива відзнака держав греко-римського світу, – невід'ємна частина прав кожного громадянина, що відрізняла його від представників нижчих соціальних верств. За Біблією, свобода звільняє людину від гріха, робить її вільною для служіння Богу (Рим. 6:7; 18; 20; 22; 7:6).

Свобода на сторінках Біблії – складний, переплетений вузол суміжних понять свободи зовнішньої зі свободою Бога, свободи вибору зі свободою від гріховного полону. Під ярмом чужих правителів ізраїльський народ Старого Завіту в тяжкі часи своєї історії жадав омріяної свободи (Пс. 13:7), яка сприймалася даром небес. Доказом цього є ставлення ізраїльтян до рабів (Єр. 34:9). Позбавлений свободи народ чи окрема людина сприймалися як факт звершення суду Божого (Пов. Зак. 28:58). Свою позицію щодо свободи висловив і новозавітний Ісус Христос: Він розмежував методи її досягнення на насильницькі, які, безумовно, засуджувалися, та на такі, що були засновані на смиренні. Ісус Христос застерігав від переоцінки свободи земної на шкоду істинній свободі, яку Він приніс з собою (Ів. 8:31), (1 Кор. 7:22). У Новому Завіті відображені реалістичні погляди на відносини рабів і вільних людей. В очікуванні Парусії питання реального державного устрою, який би більшою мірою узгоджувався з біблійними уявленнями про місце людини, як і питання соціального характеру, вважалися другорядними. Головною була сфера відносин між людиною та Творцем, свобода від гріха з надією на спасіння.

Друге значення свободи, що ми знаходимо в книгах Біблії, є свобода Бога. Свобода – божественна сутність (Еф. 1:11). Творить Він чи рятує, Бог є таким, що існує як абсолютно вільний (Рим. 9:14). Творення людини за божими образом та подобою (Бут. 1:27)

наділяє її свободою волі, яка втрачена в результаті гріхопадіння (Бут. 3:1). Водночас було втрачено можливість самої внутрішньої свободи (Бут. 3:5). Людям довелося приймати рішення щодо питань зовнішнього життя, громадського порядку, зовнішньої справедливості. Але межі зовнішньої свободи не дозволяють людині позбутися гріха. Повернути втрачену свободу можливо лише за умови вільного відгуку людської волі (Ів. 1:11). Розуміння рабства і полону як наслідків гріха розширює поняття свободи до свободи від гріховного полону (Ів. 8:34). Лише усвідомлення, каяття та спокутування гріхів принесе християнину звільнення. Ісус Христос звільняє людство не лише від гріхів Мойсеєвого закону, а й, власне, від самого Закону. Йдеться про вже згадуваний основоположний принцип досягнення свободи (Рим. 8:2), (Рим. 10:4). Однак свобода від Закону не є нехтуванням заповідями. Даровані людям ще до морального падіння, вони не втрачають своєї сили (Бут. 1:28; 2:16).

Свобода від пут смерті – ще одне із смислових полів свободи, про яке йдеться в Біблії. Віруючі християни покидають світ живих із впевненим поглядом у майбутнє життя (1 Кор. 15:55), (2 Тим. 1:10), (Євр. 2:14). Для них свобода цього світу, як, власне, і свобода від гріха, не є безумовною людською власністю. За неї треба багато перебороти. Земний добробут (Кол. 2:17) – лише тінь вічної свободи, з досягненням якої усе тварне, за християнським віровченням, звільниться від полону (Рим. 8:21).

Висновки

Дані здійсненого аналізу християнських джерел дозволяють зробити висновок про полісемантичність феномену свободи. Онтологічно свобода є трансцендентною. Іманентна світу гносеологічно – свобода дорівнює істині. Вона невлотима через власний трансцендентний характер. Свобода завжди свідома. Як феномен – свобода дивна, вражаюча, невимовна. Її аксіологічне значення полягає в абсолютній імперативності. Свобода водночас ставить мету та засіб її досягнення. Очима праведного християнина ідея свободи виглядає системою координат, що охоплює всі сфери буття, відмежовуючи головне від другорядного. Визначення місця ідеї свободи у Святому Письмі означає визначення статусу цієї ідеї у всій системі християнської теології. Християнська свобода, насамперед, свобода релігійно-моральна. Це свобода Бога, свобода людини, що вільно обирає і приймає на себе певний обов'язок – діяти згідно зі встановленими нормами. Нормами, установленими Богом-Творцем, бо поза ідеєю Абсолюту неможливе обґрунтування абсолютності моральних вимог.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савельєва М.Ю. Біблія: спроба прочитання / Савельєва М.Ю. – К. : Стило, 1998. – 274 с.
2. Пауль Тиллих. Систематическая теология / Пауль Тиллих. – М. ; СПб. : Университетская книга, 2000. – Т. I – II. – 463 с.
3. Свенцицкая И.С. От общины к церкви: (О формировании христианской церкви) / Свенцицкая И.С. – М. : Политиздат, 1985. – 224 с.
4. Библия. Современный Перевод Библейских Текстов. – М. : WBTC, 2002. – 1150 с.
5. Словарь Иисус и Евангелие: Словарь / [ред. Д. Грина, С. Макнайта, Г. Маршалла]. – М. : Библейско-богословский ин-т св. апостола Андрея, 2003. – 826 с.

А.Г. Іваницька

Коннотации идеи свободы на страницах Библии

В статье раскрываются ведущие коннотации идеи свободы на примере Библии. Анализируются условия и тенденции полисемантизма трактовки феномена свободы.

A.G. Ivanickaya

Conotation Ideas of Freedom on Pages of the Bible

The main connotations of freedom idea on the pages of the Bible are revealed. Conditions and tendencies of polysemantic treatment of freedom phenomenon are analyzed.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2010.